

eds. Oleg Fedoszov
Agnieszka Janiec-Nyitrai
Zuzana Muchová

„OD POČÁTKŮ K SOUČASNOSTI
(1955 - 2015)“
60 LET BOHEMISTIKY
NA ELTE

eds. Oleg Fedoszov
Agnieszka Janiec-Nyitrai
Zuzana Muchová

„OD POČÁTKŮ K SOUČASNOSTI
(1955 – 2015)“
60 LET BOHEMISTIKY
NA ELTE

ELTE BTK
SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK
BUDAPEST, 2016

SZAKMAI LEKTOROK:
Mieczysław Balowski
František Čermák

SZERKESZTETTE:
Fedoszov Oleg, Janiec-Nyitrai Agnieszka, Muchová Zuzana
NYELVI LEKTORÁLÁS:
Zuzana Muchová

© szerzők
© ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

PUBLIKACE BYLA VYDÁNA
ZA PODPORY ČESKÉHO VELVYSLANECTVÍ
V BUDAPEŠTI

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Tinta Kiadó

ISBN 978-963-409-088-5

JAK V ČEŠTINĚ OSLOVUJEME PANA SMITHA / SMITHE

Veronika Štěpánová

Abstract: Loanwords of the English origin (including proper names) form a substantial part of the lexicon of foreign origin not only in Czech. The paper is oriented on the phonetic/phonological aspect of adaptation of this lexicon. The data basis is formed by the pronunciation usage survey carried out in 2014 in Prague, including 230 respondents. Not only general principles of adaptation of anglicisms into Czech, but also one particular phenomenon (i.e. the means of adaptation of the English sound th [θ]) are presented.

Keywords: pronunciation, phonetic adaptation, anglicisms, Czech, sound th

1. Úvod (metodologie, data)

V roce 2014 se uskutečnil v Praze rozsáhlý výzkum výslovnostního úzu, kterého se zúčastnilo 230 respondentů (se základním, středoškolským a vysokoškolským vzděláním ve věkových kategoriích 18–39 let, 40–59 let a nad 60 let, mužů i žen)¹. Výzkum byl zaměřen na výslovnost 300 různých slov pocházejících z cizích jazyků (apelativ i proprií excerpovaných na základě frekvenčního seznamu z korpusu SYN2010), u nichž bylo možné předpokládat fonetickou variabilitu, případně jejichž grafická forma se od výslovnosti výrazně liší. Každý výraz byl umístěn doprostřed krátké věty, které byly respondentům postupně promítány v powerpointové prezentaci. Každou větu si měl respondent zapamatovat a pak ji (již bez textové opory) vyslovit (podrobněji viz Duběda a kol. 2014b).

¹ Stejný výzkum byl proveden i v Brně, a to se 70 mluvčími, celkový počet respondentů dosáhl tedy hodnoty 300. Vzhledem k velmi omezenému rozsahu tohoto článku však budeme vycházet pouze z dat pořízených v Praze, porovnáním obou vzorků mluvčích se budeme zabývat v budoucnu. Předběžně lze soudit, že na celkové výsledky původ respondentů většinou neměl významnější vliv (srov. též Štěpánová 2015: 184), statisticky relevantní rozdíly lze sledovat pouze při detailním rozboru jednotlivých výslovnostních variant.

V tomto příspěvku se budeme podrobně věnovat jednomu z mnoha výsledků tohoto průzkumu výslovnostního úzu, a to principům adaptace anglické hlásky *th* [θ] do češtiny.

2. K principům zvukové adaptace anglicismů do češtiny

Analýza výsledků výzkumu výslovnostního úzu pro anglicismy potvrdila předpoklad, že naprosto nejsilnějším principem zvukové adaptace (více viz Duběda a kol. 2014a) je tzv. fonologická aproximace, při níž se vychází z výslovnosti daného slova v původním jazyce. Fonémy, které nejsou českému fonologickému systému vlastní, jsou nahrazovány jejich českými, zvukově nejbližšími protějšky, přízvuk se umísťuje na počáteční slabiku taktu a na styku hlásek se realizují stejné kombinatorní změny, jaké běžně probíhají v domácí slovní zásobě (např. asimilace znělosti). Např. výrazu *design*, který má britskou výslovnost [di'zain], respektive americkou [dæ'zain], tak odpovídá česká podoba ['dizajn]. Fonologická aproximace je pro češtinu základním způsobem výslovnostní adaptace přejímek a ortoepickými příručkami rovněž prezentován jako náležitý z hlediska spisovnosti (srov. např. Romportl 1978: 27). Nejedná se však o princip jediný. V analyzovaném vzorku bylo možné zachytit rovněž tzv. grafickou výslovnost, tj. uplatnění českých výslovnostních pravidel na anglické grafémy. Ačkoli lze u některých laických uživatelů jazyka zaznamenat názory, že náležitá výslovnost cizích slov má být zcela totožná s originální podobou ve výchozím jazyce, tzv. princip původní výslovnosti (tj. výskyt nepůvodních fonetických prvků) byl zaznamenán pouze u 2 % všech variant. Představa o značné rozšířenosti citátové výslovnosti v češtině je tedy mylná. Lze předpokládat, že znalost angličtiny je zvláště u mladé generace poměrně vysoká, avšak i tito mluvčí se importu cizích fonetických prvků brání. Pokud se nějaké hlásky patřící do anglického inventáře vyskytly, bylo to především v případě vlastních jmen a šlo nejčastěji o [w] (např. *William*), [ɹ] (např. *Warren*); [ə] (např. *Damian*); [θ] (např. *Smith*).

3. Adaptace hlásky *th* [θ]

Skupina zapisovaná v angličtině jako *th* a vyslovovaná jako neznělá dentální frikativa [θ] se ve sledovaném vzorku vyskytla u 5 výrazů, a to vždy v rámci vlastních jmen (*Anthony*², *Catherine*, *Faith*, *Matthew*, *Smith*). Do češtiny byla pražskými mluvčími adaptována nejčastěji (celkově v 83 %) jako neznělá alveolární exploziva [t]. Další možná (foneticky blízká) náhrada³ neznělou prealveolární frikativou [s] se vyskytla pouze v 9 % případů, a to především u výrazů, které jsou na *th* zakončeny.

Tento stav je velice pozoruhodný zejména ve srovnání s výslovnostními doporučeními, která jsou stanovena v ortoepické kodifikaci (Romportl 1978: 64, 65). Jako univerzální, primární náhrada anglického [θ] se zde totiž uvádí frikativa [s] (případně její znělý protějšek [z] nebo znělá afrikáta [dʒ]), exploziva [t] je přípustná jako variantní výslovnost na koncích slov (a zcela výjimečně na jejich začátcích). Je pravděpodobné, že u zkoumaných jmen *Anthony*, *Catherine*, *Matthew* má na adaptaci skupiny *th* významný vliv analogie s běžně se vyskytujícími českými proprii Antonín, Kateřina, Matěj. Ač je tato tendence zcela přirozená a jistě se v češtině nevyskytuje nově, přesto ortoepická příručka v případě jména *Matthew* doporučuje jedinou podobu [mesju:], která se ve výzkumu úzu vůbec nevyskytla.

Výskyt původní výslovnosti s použitím hlásky [θ], nepatřící do českého fonologického systému, byl celkově zaznamenán v 6 % případů, nejčastěji (v 18 %) u příjmení *Smith*. Toto osobní jméno se dále vymyká i tím, že u něj byl ve srovnání s ostatními položkami zachycen zdaleka nejvyšší podíl vari-

² Jsme si vědomi skutečnosti, že jméno *Anthony* se v britské i americké angličtině vyskytuje ve dvou různých výslovnostních podobách: [ˈæntəni] a [ˈæntəni].

³ Za další foneticky blízkou náhradu lze považovat i neznělou labiodentální frikativu [f]; ta se však vyskytla pouze velmi výjimečně a neuvádějí ji ani ortoepické příručky.

ant se [s]. Nejčastější podoby [smɪs] a [smɪt] si zde silně konkurují (40 % versus 34 %).

Na rozdíl od ostatních zkoumaných slov je výsledek zvukové adaptace příjmení *Smith* velmi významný i pro morfologickou rovinu jazyka – při skloňování osobních jmen se totiž v češtině řídíme primárně jejich výslovností (srov. např. Pravdová, Svobodová 2014: 308). Pokud totiž zvolíme podobu [smɪs], zařadíme tak příjmení *Smith* k měkkému skloňovací typu „muž“, genitiv singuláru tedy bude znít *Smithe* [smɪse]. Jestliže však vyslovíme [smɪt], genitiv singuláru bude mít tvar *Smitha* [smɪta] a půjde o tvrdý mužský vzor „pán“. Na okraj připomeňme, že obě varianty jsou v současnosti v češtině považovány za spisovné (viz Pravdová, Svobodová 2014: 314).

4. Závěr

Závěrem lze konstatovat, že fonetická adaptace anglicismů v reálné praxi poskytuje široký prostor k dalším výzkumům. Kromě publikace věnující se výslovnosti anglických osobních jmen (Kučera, Zeman 1998) byly totiž poslední rozsáhlejší analýzy prováděny v souvislosti s vydáním ortoepické příručky (Romportl 1978) v 70. letech 20. století a s pracemi na její revizi v 80. letech.

Cílem aktuálně provedeného výzkumu bylo zmapovat reálnou výslovnost u frekventovaných přejímek a cizích vlastních jmen, popsat variabilitu a učinit závěry pro fonologii výpůjček v češtině (srov. např. Calabrese, Wetzels 2009; Kang 2011). Výsledky tedy nemají např. kodifikační ambice, mohly by však vzbudit diskuzi o aktuálnosti ortoepické kodifikace, případně vyvolat potřebu dalších fonetických výzkumů zaměřených tentokrát normativně. Je však zřejmé, že snaha vytvořit jednoznačná, jednoduchá pravidla – byť jen pro přejímky pocházející z jediného cizího jazyka – se nemůže setkat s úspěchem.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 13-00372S a s podporou RVÖ: 68378092.

BIBLIOGRAFIE

- CALABRESE, Andrea, WETZELS, Willem Leo (eds.)
2009, *Loan Phonology*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- DUBĚDA, Tomáš, HAVLÍK, Martin, JÍLKOVÁ, Lucie, ŠTĚPÁNOVÁ, Veronika
2014a, *Loanwords and Foreign Proper Names in Czech: A Phonologist's View*, In: Emonds, J., Janebová, M. (eds.), *Language Structure and Language Use. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2013*, Olomouc: Palacký University, s. 313–321.
2014b, *Průzkum výslovnostního úzu u výpůjček a cizích vlastních jmen – metodologické otázky*, In: „Jazykovědné aktuality“, roč. 51, č. 3–4, s. 125–141.
- KANG, Yoonjung
2011, *Loanword phonology*, In: van Oostendorp, M, Ewen, C., Hume, E., Rice, K. (eds.), *The Blackwell Companion to Phonology*, Oxford: Wiley-Blackwell, s. 2258–2282.
- KUČERA, Jiří, ZEMAN, Jiří
1998, *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině: Anglická osobní jména*, Hradec Králové: Gaudeamus.
- PRAVDOVÁ, Markéta, SVOBODOVÁ, Ivana (eds.)
2014, *Akademická příručka českého jazyka*, Praha: Academia.
- ROMPORTL, Milan a kol.
1978, *Výslovnost spisovné češtiny: Výslovnost slov přejatých. Výslovnostní slovník*, Praha: Academia.